

50. savjetovanje hrvatskih arhivista *Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva*

Osijek, 24. – 26. listopada 2018.

U organizaciji Hrvatskog arhivističkog društva i Državnog arhiva u Osijeku, u hotelu Osijek održano je od 24. do 26. listopada 2018. godine 50. savjetovanje hrvatskih arhivista sa središnjom temom *Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva*. Savjetovanju su prisustvovali djelatnici područnih arhiva, djelatnici u pismohranama stvaratelja i posjednika arhivskog i dokumentarnog gradiva izvan arhiva te izlagači tehnike, proizvoda i usluga arhiviranja.

Savjetovanje je otvoreno pozdravnim govorima predsjednice Hrvatskog arhivističkog društva Silvije Babić, ravnatelja Državnog arhiva u Osijeku Dražena Kušena, ravnatelja Hrvatskog državnog arhiva Dinka Čuture i državnog tajnika Ministarstva kulture Ivice Poljička, koji je ovom prigodom kao izaslanik ministricke kulture istaknuo da je u pripremi veliki projekt digitalizacije kulturne baštine te izrada Nacionalnog plana razvoja arhivske djelatnosti.

Plenarna sjednica započela je izlaganjem Dražena Kušena, na temu *Javna briga za privatno gradivo u kontekstu hrvatskoga sveobuhvatnog arhiva*. Kušen nas je podsjetio da su arhivisti, prema strategiji sveobuhvatnog arhiva, usmjereni na dokumentiranje povijesti cjelokupnog društva, odnosno svih područja života jedne zajednice na nekom prostoru. Prikupljaju se, čuvaju i opisuju sve vrste arhivskog gradiva, od gradiva službene administracije i gospodarskih subjekata, preko gradiva različitih javnih i privatnih ustanova, sve do dokumentacije osobnog karaktera. Važnost privatnog gradiva je upravo u oslikavanju šire kulturne, socijalne i gospodarske slike društva. Budući da veliki dio privatnog gradiva još uvijek nije na propisani način registriran i zaštićen, državni arhivi i arhivisti moraju savjetovati i stručno pomagati privatnim posjednicima u nastojanju da ono dobije oblik i status koji zaslužuje.

Analizu zakonskih ovlasti i ograničenja javne arhivske službe nad privatnim gradivom iznijela je Elizabet Kuk iz Hrvatskog državnog arhiva, u izlaganju pod naslovom *Postupanja arhiva u svrhu zaštite privatnoga arhivskog gradiva*. Usporedivši odredbe starog i novog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, istaknula je da je pravo državnih arhiva da nadziru način upravljanja gradivom kod stvaratelja osnaženo te se zapitala hoćemo li iskoristiti mogućnosti koje nam novi Zakon donosi. Osim što državni arhivi u svrhu zaštite privatnog arhivskog gradiva obavljaju stručni nadzor i određuju potrebne mjere zaštite gradiva, Kuk smatra da bi bilo dobro pružiti pomoć i podršku privatnim vlasnicima i posjednicima u osnivanju specijaliziranih i privatnih arhiva.

O privatnom arhivskom gradivu kao neiscrpnom izvoru informacija te o akvizicijskoj politici arhiva govorio je Borut Gulič, također iz Hrvatskog državnog arhiva, u izlaganju pod nazivom *Prepoznatljivost arhiva – uvjet za predaju privatnoga gradiva*. Iako zakonska regulativa propisuje brojne obveze zaštite i čuvanja privatnog arhivskog gradiva, Gulič je upozorio da je njihova provedba nedostatna, a stručni nadzori relativno neprovedivi. Stvaratelji i posjednici privatnog arhivskog gradiva najčešće nisu ni svjesni da ga posjeduju, kao ni da ga trebaju prijaviti, propisno pohraniti i popisati. Arhivima se najčešće javljaju tek utilitarno, radi smještaja dokumentacije s kojom ne znaju što činiti. Ukoliko želimo u arhive privući privatno gradivo koje je od ključne važnosti za zajednicu, arhivske ustanove bi ponajprije trebale raditi na jačanju vlastitog ugleda u društvu, kako bi u konačnici bile prepoznate kao poželjne adrese za pohranu i čuvanje takvog gradiva. Ustaljene stereotipe o arhivima kao relativno zatvorenim i neaktivnim institucijama možemo razbiti samo otvaranjem prema široj publici, često nesvjesnoj bogatstva arhivskih resursa i potencijala arhiva kao servisa građanstvu. U tom smislu, Gulič je predložio različite programe kulturno-prosvjetnih aktivnosti, kojima bi se popularizirala arhivska služba i pobudio interes kod stvaratelja i posjednika za suradnju.

Koliko je privatno gradivo raznoliko vidjeli smo tijekom izlaganja Omera Zulića, ravnatelja Arhiva Tuzlanskog kantona, pod nazivom *Kronike i njihova važnost za historijska istraživanja s osvrtnom na osobnu zbirku kroničara Mumina Trumića pohranjenu u Arhivu Tuzlanskog kantona*. Izlažući o strastvenom kroničaru Muminu Trumiću iz Živinica, koji se od 1946. do 2002. godine posvetio pisanju kronika, Zulić je ukazao na njihov značaj za cjelovito sagledavanje povijesnih procesa određenog područja. Osim kronika koje pružaju uvid u svakodnevicu stanovnika tuzlanskog područja, zbirka Mumina Trumića sadrži memoarske zapise, zapise usmene predaje, pjesme i različite članke važne za proučavanje demografskih, političkih, društvenih prilika, običaja i tradicije. Arhiv Tuzlanskog kantona preuzeo je i valorizirao zbirku, sredio, popisao i digitalizirao te je tako dugoročno zaštitio. Zulić je naglasio da jedino arhivi kao profesionalne i društveno-odgovorne ustanove mogu jamčiti institucionalnu zaštitu takvog gradiva i zato moraju raditi na preuzimanju takvih zbirki od građana.

O vrijednosti privatnog arhivskog gradiva na primjeru rukopisnih obiteljskih ostavština, govorio je Ivo Orešković iz Državnog arhiva u Dubrovniku tijekom izlaganja na temu *Rukopisna ostavština obitelji Pera Veselića Perićana pok. Mata: Vrelo za povijesno i demografsko istraživanje iseljavanja stanovništva Konavala*. Navedena pisana ostavština daje uvid u povijest nekoliko generacija obitelji Veselić. Sačuvana pisma, ostavinski i javnobilježnički spisi odražavaju složene obiteljske odnose između iseljenih članova obitelji i onih koji su ostali živjeti u Konavlima te svjedoče o materijalnom napretku i razvoju obitelji. Priča obitelji Veselić oslikava specifične konavoske društvene odnose u razdoblju kriznih gospodarskih prilika i procesa demografske tranzicije prve polovice 20. stoljeća.

Rukopisne ostavštine tako se potvrđuju kao vrhunsko vrelo za povijesna i demografska istraživanja, zaokružujući zajedno s fondovima uprave i sudstva sliku društvenog i gospodarskog razvoja određenoga kraja.

Maja Kovačević Kuzmanić prezentirala je *Zaštitu privatnoga arhivskog gradiva na primjeru Državnoga arhiva u Splitu*. Iznesen je pregled preuzimanja privatnoga arhivskog gradiva u splitski arhiv kroz posljednjih deset godina kao i raspodjela arhivskog gradiva po ustanovama u Hrvatskoj. Uočeno je da se tek manji dio osobnih fondova predaje na čuvanje arhivima, dok se većina čuva u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici, HAZU-u, muzejskim i sličnim ne-arhivskim ustanovama. Kao i izlagači prije nje, Kuzmanić je zaključila da javnost nije dovoljno upoznata s arhivom kao mjestom pohrane i čuvanja privatnog gradiva te da bi je putem različitih medija trebali bolje informirati. Što više ljudi bude upoznato s ulogom arhiva u zaštiti privatnog arhivskog gradiva i njegovom značaju za kulturu, povijest i druge znanosti, moguće je da će više privatnog gradiva u budućnosti dospjeti u arhive i biti na raspolaganju zainteresiranim istraživačima.

U izlaganju pod nazivom *O nestalnosti privatnog arhivskog gradiva i protočnoj granici između javnog i privatnoga – iskustva u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo*, voditelj ASC Korčula-Lastovo Tonko Barčot iznio je probleme na koje je nailazio prilikom terenskih obilazaka i donacija privatnog arhivskog gradiva. Navodeći razne primjere kada su javni dokumenti spletom različitih okolnosti dospjeli u privatne ruke, Barčot se zapitao kako odrediti kad nešto prestaje biti javno, a postaje privatno. Kako se odnositi prema privatnom gradivu pojedinih udruga u malim sredinama koje su iznimno važne za kolektivni identitet lokalne sredine, kao što je primjerice blatska *Kumpanjija*. Gradivo tih udruga gotovo da ima veći značaj od gradiva lokalne uprave i javnih službi pa bi takve udruge svakako trebalo uključiti u kategorizaciju stvaratelja arhivskog gradiva. Međutim, nije jednostavno nametnuti sve veće zakonske obveze udrugama entuzijasta i volontera. Zakonske odredbe koje se odnose na zaštitu i na samu definiciju pojma privatnog arhivskog gradiva bi stoga trebalo izmijeniti i nadograditi. Dok se to ne dogodi, ne možemo samo pasivno čekati vlasnike da prijave gradivo koje posjeduju. Arhivisti bi trebali aktivnije nadgledati takvo gradivo, dosljedno sankcionirati svako kršenje postojećih zakonskih odredbi te sustavno prikupljati i evidentirati podatke o privatnim vlasnicima i njihovom arhivskom gradivu, kako bi ga jednog dana u što boljem stanju trajno pohranili u arhivskoj ustanovi.

Silvio Salamon Jazbec iz JANAF-a iznio je povijest nastanka Fonoteke Čapka, najveće hrvatske privatne zbirke arhivskih gramofonskih ploča, bez koje ne bi bilo moguće vjerodostojno prikazati hrvatsko glazbeno stvaralaštvo prve polovice 20. stoljeća. Privatni kolekcionar Eduard Čapka donirao je zbirku od 6.500 zvučnih zapisa klasične, narodne i popularne glazbe Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, gdje je kao zasebni dio svrstana u Zbirku muzikalija i audiomaterijala. Nedvojbeno je da su neki od starijih zvučnih zapisa arhivskog karaktera, ali može se reći da je Fonoteka Čapka našla primjereno mjesto u

Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, gdje i dalje predstavlja živi baštinski kapital.

Studentice Filozofskog fakulteta u Osijeku, Petra Kolesarić, Valentina Markasović i Petra Sršić, zajedno s Danijelom Jelašem iz Državnog arhiva Osijeku, predstavili su *Heraldičke radionice u Državnome arhivu u Osijeku kao dio izložbenoga projekta Valpovački vlastelini Prandau – Normann*. Riječ je o trima radionicama, za vrtićki uzrast, niže razrede osnovne škole te za više razrede osnovne škole i srednjoškolce. Polaznici radionica imali su priliku upoznati se s karakteristikama grbova i poviješću njihova nastanka te primijeniti naučeno kroz izradu grbova. Sudeći prema znatnijem broju posjeta, radionice su pobudile interes javnosti za edukativnim sadržajima u osječkom arhivu i potvrdile da uvođenjem novih sadržaja, prilagođenih određenim kategorijama korisnika, možemo pozitivno utjecati na povećanje broja korisnika zainteresiranih za arhivske obrazovne sadržaje.

Kao još jedan zanimljiv primjer arhivske pedagogije, ravnatelj Državnog arhiva u Vukovaru Petar Elez i Irena Milobara, također iz vukovarskog arhiva, predstavili su didaktičku igru *Putovima zavičaja*. Igra je slična konceptu poznate igre „Čovječe, ne ljuti se“ i namijenjena je školskoj djeci, koja na zabavan način, kroz kartice s pitanjima i lijepo dizajniranu ploču za igru, upoznaju svoj zavičaj i kulturno-povijesnu baštinu Vukovarsko-srijemske županije.

Stručni rad Ariana Rajha (Highflott d.o.o.) i Krešimira Mezea (Think Big Hub d.o.o.) pod nazivom *Stvarno? Stvaratelji privatnoga gradiva kao promotori suvremenog arhiviranja*, bavio se temom stvaratelja privatnog digitalnog gradiva, koji trebaju promicati suvremene tendencije dugoročne zaštite gradiva, arhivirajući vlastite digitalne sadržaje i stvarajući osobne digitalne fondove. Stvaratelji na taj način mogu ostvariti bolju dostupnost gradiva, uz veću mogućnost komercijalizacije pojedinih jedinica iz osobnih fondova. Svjesni nedostatka stručnog arhivističkog znanja kod stvaratelja, Rajh i Meze osmislili su informatičko-komunikacijsku platformu *Legacy Sky*, preko koje bi arhivisti svojim stručnim savjetima upućivali stvaratelje u zakonitosti suvremenog digitalnog arhiviranja. Promjena načina stvaranja gradiva nameće promjenu pristupa arhiviranju, jer se inače izlažemo riziku da dio suvremenog digitalnog gradiva postane nedostupan.

Petra Đuričić i Hrvoje Stančić (Filozofski fakultet u Zagrebu), proučili su edukativne aktivnosti koje se nude na mrežnim stranicama nacionalnih arhiva zemalja Europske unije i primijetili da arhivska pedagogija sve više dobiva na važnosti. Arhivi postaju mjesto za učenje kroz igru, istraživanja, radionice i razne izložbe u svrhu obrazovanja postojećih i budućih korisnika te redovito surađuju sa školama kreirajući sadržaje prilagođene nastavnom programu. Nasuprot tome, obrazovna djelatnost hrvatskih arhiva još uvijek je u povojima. Hrvatski arhivi tek trebaju analizirati potrebe i očekivanja korisnika i izraditi plan i program ponude edukativnih aktivnosti. U cijelom procesu ključne osobe moraju biti arhivski pedagozi pa je krajnje vrijeme da arhivska struka prizna to stručno zvanje.

Mario Marković (Filozofski fakultet u Zagrebu) i Josip Mihaljević (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) istražili su poznavanje arhiva i arhivskog gradiva učenika srednjih strukovnih škola i zaključili da većina učenika bolje poznaje rad i djelatnost knjižnica i muzeja nego arhiva. Analizirajući elektroničke arhivske obrazovne sadržaje mrežnih stranica 21 svjetskog arhiva, primijetili su da se ponudom različitih interaktivnih sadržaja može privući pozornost učenika i poboljšati njihova informiranost. Kao primjer obrazovnog interaktivnog sadržaja kod nas, istaknuli su mrežnu stranicu Hrvatskog arhivističkog društva, gdje nalazimo različite tipove obrazovnih igara i kvizova, napravljenih pomoću besplatne tehnologije dostupne na internetu. Suvremena tehnološka rješenja postala su nužnost i moramo ih prihvatiti u izradi kvalitetnih obrazovnih sadržaja.

O osiguranju potpunosti digitaliziranog dokumenta izlagao je Edvin Buršić iz Financijske agencije. Potpunost se može postići ako je priručnik digitalizacijskih procedura dobro propisan i utemeljen, ako je gradivo sređeno i može podnijeti proces digitalizacije bez uništavanja, ako su korišteni skeneri adekvatne kvalitete i ako metapodaci adekvatno opisuju digitalizirani dokument. Važno je da ne dolazi do gubitka podataka te da se provedbeni revizijski tragovi vode na primjeren i potpun način. Naglašeno je da cjelovitost i uporabivost gradiva moraju biti zajamčeni.

Na završnoj panel sjednici, Kristijan Karajić i Elizabet Kuk iz Hrvatskog državnog arhiva predstavili su rezultate ankete o stvarateljima privatnoga gradiva državnih arhiva u Hrvatskoj. Utvrđeno je da na područjima njihove nadležnosti djeluje 1767 privatnih stvaratelja, nad čijim su gradivom u posljednjih deset godina obavljena 872 nadzorna pregleda. Odgovarajuće sređeno i popisano gradivo zabilježeno je kod 486 stvaratelja, od kojih 285 ima usvojene interne akte o zaštiti i čuvanju gradiva. Zabilježeno je da je njih 546 redovito obavještavalo nadležne državne arhive o gradivu koje posjeduju te ih je 380 dostavilo popise gradiva. Otprilike 800 stvaratelja je u posjedu gradiva nastalog do 1990. godine. S obzirom da neki državni arhivi još uvijek nisu dostavili podatke o kojoj količini gradiva se radi, precizne informacije još uvijek nemamo. Za sada možemo reći da je riječ o količini od cca 10000 d/m.

Na savjetovanju je održana i godišnja skupština Hrvatskog arhivističkog društva te okrugli stol o položaju i statusu arhivske struke i arhivskih djelatnika. Iznijeto je izvješće o radu Društva, plan rada za 2019. godinu te najavljeno 51. savjetovanje hrvatskih arhivista u Slavonskome Brodu.

Nakon niza radnih sastanaka, sudionici su na organiziranim izletima imali priliku upoznati se s kulturnom baštinom i prirodnim ljepotama Osijeka i Baranje. Nakon srdačnog gostoprimstva kolegica i kolega iz Državnoga arhiva u Osijeku, s nestrpljenjem očekujemo objavu preliminarnog programa idućeg 51. savjetovanja hrvatskih arhivista u Slavonskome Brodu.

Josipa Caričić